

ELENA MUREȘIANU (1862-1924). OMUL ȘI ARTISTUL

ELENA MUREȘIANU (1862-1924). THE PERSON AND THE ARTIST

Bianca Luminița Micu*

Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov

Rezumat: Mureșianu Elena (născută Popovici, 1862-1924) a fost soția lui dr. Mureșianu Aurel (1847-1909), avocat, publicist, redactor și proprietar al ziarului brașovean „Gazeta Transilvaniei”, proprietar al tipografiei „A. Mureșianu”, om politic. Datorită studiilor pe care le-a făcut la Școala de Arte și Meserii de pe lângă Muzeul de Artă din Viena (1884-1888), Elena Mureșianu, este considerată prima pictoriță profesionistă din Transilvania. A avut doi copii: Aurel Horea și Elena Aida, de a căror educație s-a ocupat cu mare atenție. A fost un sprijin puternic al soțului său, în perioada în care acesta era închis (din cauza proceselor de presă) sau plecat în țară pentru strângerea abonamentelor, având grijă de buna administrare a ziarului familiei, a tipografiei, a librăriei și a caselor pe care le deținea în Brașov. A fost membră a diverse societăți transilvănene, susținând idealurile naționale ale românilor din Transilvania și educația pentru femei.

Abstract: Elena Mureșianu (born Popovici, 1862-1924) was the wife of phd. Aurel Mureșianu (1847-1909), lawyer, publicist, editor and owner of "Gazeta Transilvaniei" newspaper from Brașov, owner of the "A. Mureșianu" printing house, politician. Due to her studies at The School of Arts and Crafts that belonged to The Art Museum in Vienna (1884-1888), Elena Mureșianu is considered the first professional painter in Transylvania. She had two children: Aurel Horea and Elena Aida, whose education she took great care of. She was a strong support of her husband, during the period when he was imprisoned (do to press trials) or when he was gone to collect subscriptions, taking care of the good administration of the family's newspaper, printing house, bookstore and their properties owned in Brașov. She was member of Transylvania's various societies, supporting the national ideals of Romanian from Transylvania and education for women.

Keywords: Elena Mureșianu, Brașov, professional painter, studies in Vienna, wife, dr. Aurel Mureșianu, Gazeta Transilvaniei

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Brașovul a devenit un important centru comercial și meșteșugăresc, având dreptul de a organiza târguri anuale și săptămânale. Această poziție s-a menținut până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, timp în care s-a format o importantă clasă de negustori ce a contribuit și la dezvoltarea culturală a orașului.

Astfel de familii negustorești precum: Nica, Ciurcu, Nicolau, Orghidan au susținut financiar încercarea de emancipare națională și culturală a românilor din Transilvania. Nu puțini au fost tinerii care s-au bucurat de sprijinul material al acestor familii atunci când a fost vorba de formarea lor școlară, aceasta poate, și din dorința națiunii române de a arăta că există într-o provincie în care era considerată o națiune în stare de inferioritate, dar și că are plăcerea de a crea ceva propriu.

Un astfel de exemplu, care prin viața și activitatea sa ne aduce aminte de tumultul vieții românilor transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de rolul femeii în societate și familie, de un destin curajos dar pe jumătate împlinit, despre ceea ce-ți dorești și despre ceea ce alții consideră că trebuie să primești, este și Elena Mureșianu, descendenta a două familii cu un rol deosebit în viața economică și culturală a Transilvaniei: Popovici și Nica.

Familia Popovici, originară din Câmpulungul Munteniei, s-a stabilit la începutul secolului al XVIII-lea în Râșnov și Cristian (lângă Brașov), unde a întemeiat o adevărată dinastie de preoți și dascăli bisericești. Doar Iova, fiul preotului Stoica (1793-1831) din Cristian, a rupt această tradiție, devenind mare negustor în Lugoj, „și cu rosturi însemnate în viața culturală a românilor de acolo și care și-a testat întreaga avere pentru instituții de folos obștesc

[...]”¹. Tot el este și acela care s-a îngrijit de educația nepotului său, Ioan Bucur Popovici (1824-1880), tatăl Elenei.

Elev al Școlii de cadeți din Timișoara, participant la Revoluția de la 1848 din Transilvania în calitate de comandant al „*guardiei naționale române din Banat*”, Ioan Bucur Popovici a ales să continue afacerile unchiului său, Iova, devenind mare comerciant la Sibiu și Brașov. S-a căsătorit, mai întâi, cu Elena Gligor Matei din Sibiu, iar, după moartea acesteia, a venit la Brașov, unde a cunoscut-o pe Zinca I. Nica² (1838-1878), fiica unuia dintre cei mai bogați negustori ai Brașovului, Ioan Nica Nichifor. Cei doi s-au căsătorit în anul 1860 și au avut împreună cinci copii: Maria Lucreția, Veturia, Elena, Irene și Ioan. (Fig.1).

Elena, fetița cu ochii albaștri care, prin temperamentul ei vivace, avea să însuflețească Brașovul, s-a născut la 13 septembrie 1862.

Nu cunoaștem foarte multe informații despre copilăria sa, dar știm că la vârsta de 16 ani a rămas orfană de mamă, și la scurt timp își pierde și tatăl. „*Mama mea – scria fiul său, Aurel Horea Mureșianu – fu luată dimpreună cu un frate și alte trei surori în îngrijirea bunicii sale Maria Nica, născută Secăreanu și a unchiului ei, Gheorghe Nica, nepotul harnicului și zelosului sprijinitor cu același nume al culturii românești de aici, întemeietor și prim inspector al școlii românești din Brașov-Cetate, întemeiată cu sprijinul său material la 1834*”³.

Unchiul său, „Nenea Ghiță” așa cum i se spunea lui Gheorghe Nica (1829-1916), a fost cel care a susținut-o, financiar și moral, pe nepoata sa la cursurile pe care le-a urmat între anii 1884 și 1888 la Școala de Arte Aplicate din Viena a Muzeului Imperial și Regal Austriac de Artă și Industrie, secția pentru femei. (Fig. 2)

Iată cum îi descria Elena viitorului său soț, dr. Aurel Mureșianu, plecarea la Viena și motivul pentru care a făcut această alegere: „*Am părăsit Brașovul nu pentru a mă duce într-un loc mai frumos ci doar în acele locuri unde [...] predomină arta, având numai o singură dorință și aceea era să studiez pictura. Pictura care mi-a fost totdeauna dragă, dar despre care aveam numai o slabă neînsemnată idee, a deșteptat în mine o dorință vie, ca să o pot pătrunde mai bine, studiind-o [...] Acum văzându-mi visul pe jumătate realizat, simt din zi în zi mai mare plăcere pentru desen și sper că plăcerea cu silința împreunată să mă ducă la un rezultat*”⁴. Nu fără motiv îi scria aceste rânduri deoarece Aurel Mureșianu a fost cel care cunoștea plăcerea Elenei pentru artă și cel care i-a susținut visul, în fața lui Gheorghe Nica, așa cum arată o scrisoare din 22 noiembrie 1884: „*Dumitale îți voi mulțumi totdeauna, căci numai după propunerea ce ai făcut-o Unchiului meu, să-mi permită să studiez, dânsul a luat inițiativa*”⁵. Gustul pentru artă l-a moștenit din familie, de la bunicul său matern, Ion Nica Nichifor despre care Aurel A. Mureșianu, în biografia familiei Popovici spunea că a fost un „*bun desenator*”⁶. (Fig. 3)

În Arhiva Mureșenilor din Brașov s-au păstrat numeroase scrisori, în limbile română și germană, din perioada studiilor în care tână elevă îi scria unchiului său, oferindu-i informații despre viața la Viena.

Numeroase sunt referirile la preceptele academiste ale școlii pe care o frecventează și, în care accentul era pus pe însușirea unor elemente de teoria artei și pe studiul desenului. La

* Muzeograf, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov; e-mail: pur_bia@yahoo.com.

¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 565/1, nr. inv. 12327.

² Sextil Pușcariu, *Spîta unui neam din Ardeal*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998, p. 242.

³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 565/1, nr. inv. 12327.

⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/11, nr. inv. 1483.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 702, nr. inv. 18000.

început, studenții realizau copii după gravurile marilor maeștri și după statui antice, așa cum amintește în scrisoarea din 22 decembrie 1884⁷, în care spune că lucrează ziua la bustul lui „Niobe” și seara la bustul lui „Apolo”, atât de necesare studiului antic. Ulterior, treceau la studii de desen după modele vii: „De azi înainte, scria într-o epistolă din martie 1885 de la Viena, trebuie să desenăm la școală de la 7 ore în continuu până la 12 ore. De model viu avem acum un băiat tot italian în etate de 12 ani, de lucrat [...]”⁸ sau continuă să deseneze „[...] model după natură, pe o unguroaică și model de gips o mână pentru ca să studiez și celelalte părți ale corpului omenesc, pe urmă voi desena și picioare”⁹.

În cei patru ani petrecuți la studii, Elena Mureșianu s-a dovedit a fi o elevă conștiincioasă, dornică de a cunoaște cât mai profund tehnica desenului și a picturii. Într-o scrisoare din iulie 1885¹⁰, la nici un an de când pășea prima dată în școala în care își pusese atât de multe speranțe și care ulterior o va dezamăgi, Elena își arată intenția de a mai realiza încă două desene până la sfârșitul semestrului ajungând la un număr de 36 pe întreg anul, motiv de mândrie în condițiile în care niciuna dintre colegele sale nu realizase un număr așa de mare de desene. De aceea, speră că și testimoniul de la sfârșitul semestrului va fi cât se poate de bun astfel fiindu-i apreciat și recunoscut, oficial, talentul artistic. Acesta din urmă, completat cu munca asiduă au recomandat-o să facă parte din categoria elevelor care au fost alese să participe la expoziția organizată de Muzeul de Artă din Viena, expoziție la care va fi prezentă cu patru tablouri spre deosebire de alte două colege ale sale care participă doar cu o singură lucrare.¹¹

Fiecare lecție de pictură a fost expresia unei permanente evoluții, a răspunsurilor pe care Elena Mureșianu le-a dat propriilor căutări artistice sub atenta îndrumare a unor profesori, reprezentanți ai academismului vienez, pe care-i amintește în unele dintre scrisorile sale: J. Cajetan („în studiul desenului mic”), F. Hauser („în studiul stilului”), Ludwig Minnigerode (1847-1930, la „lucrări figurale”), Friedrich Stürm (1823-1898, „profesor de culori”).¹²

Tehnica picturii în ulei a deprins-o mai târziu, în ultimul an de studiu, cu generosul ajutor al pictorului bucovinean Epaminonda Bucevschi (1843-1891), pe care l-a cunoscut la Viena prin intermediul unui brașovean aflat la studii în capitala Imperiului austro-ungar, Sterie Ciurcu. Despre acest pictor bucovinean uitat, spunea Elena într-o scrisoare din 22 decembrie 1884¹³, următoarele: „[...] și-a făcut studiile la Viena și [...] acum lucrează independent. În toate tablourile lui se vede ceva național românesc”. Tot el este și cel care: „[...] mi-a oferit am grata, în timpul feriilor de Paște tehnica culorilor de ulei și așa am fost fiecare zi la dânsul, lucrând diligente la un tablou, în culori de ulei, și am văzut că se lucrează mult mai plăcut mai ușor și mai iute ca în aquarell, numai culorile în ulei sunt mai scumpe. Domnului Bucevski nu pot și mulțumi îndeștut căci neavând încă culorile mele, lucrez în ale lui, pe pânza lui cu pensulele lui, și afară de aceea îmi dă în fiecare zi înainte de masă, pâine cu unt și după masă cafea și am lucrat de dimineață până la 12 ore și după masă până la 6 ore seara, o săptămână întreagă [...]”¹⁴.

Aceeași generozitate și grijă părintească o întâlnește Elena Mureșianu și la unele familii românești din Viena, precum Gligorovitza, „o familie de oameni cât se poate de buni”¹⁵ și

⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1590.

⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1597.

⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1599.

¹⁰ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/3, nr. inv. 1611.

¹¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/3, nr. inv. 1620.

¹² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/3, nr. inv. 1624.

¹³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1590.

¹⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/6, nr. inv. 1710.

¹⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1590.

Popovici¹⁶: sunt invitații dese la masă, plimbări în apropierea Vienei pe timpul vacanței de vară, cadouri primite cu ocazia sărbătorilor de Paști și de Crăciun. Cel care intermediază toate aceste legături este medicul Sterie Ciurcu despre a cărui personalitate vorbește și Sextil Pușcariu în a sa carte „Spița unui neam din Ardeal”: „Țin minte că în copilăria mea de Sterie nu prea se vorbea în casă, căci neamurile își cam pierduseră nădejdea că se va alege om din el. Fapt e că a studiat medicina la Viena vreo 20 de ani și nu-și mai trecea examenele. Apoi deodată, în 1886, el apărură ca medic practic, stabilit în capitala Austriei și cu o situație frumoasă. Era un foarte bun diagnostician și ducea pe pacienții din România la celebritățile medicale din Viena. Pe cei săraci, și mai ales pe cei din neam, îi ajuta și pentru ei nu cunoștea oboseală. Pe nepoți și nepoate voia să ne căsătorească cu bani – el, care nu prea a nimerit-o cu însurătoarea lui pentru parale! La el ne adăposteam toți câți treceam prin Viena. Când ne întorceam din străinătate după ce cheltuiam tot, tot la el găseam bani ca să ajungem acasă”¹⁷. Latura sa umană, dorința sa de a ajuta se manifestă și în relația cu Elena, căreia îi oferă sprijinul pe tot timpul șederii ei la Viena și, mai ales, cu ocazia Crăciunului când îi dăruiește cadouri ce îi fac tinerei fete o plăcere deosebită și mai ales îi creează sentimentul că nu este singură și uitată: „[...] Sterie mi-a cumpărat foarte frumoase cadouri de Crăciun, o punguliță foarte fină de târguit care acum sunt foarte moderne, este albastră de piele și căptușită cu mătase, un portmonai la fel cu punga și o cârpă foarte fină și mare de mătase albă”¹⁸. Recunoștința nu întârzie să apară astfel că Elena se gândește să-i mulțumească printr-o porție de sarmale pe care urmează s-o primească într-un pachet trimis de Nenea Ghiță.¹⁹

Tot Sterie Ciurcu este cel care îi înlesnește Elenei Mureșianu intrarea în atmosfera aparte a balurilor tradiționale din capitala austriacă. Și în aranjarea și regizarea unor astfel de serbări Sterie Ciurcu „era neîntrecut. La Viena balurile coloniei române și ale României June erau vestite și nu lipsea de la ele niciodată câte un arhiduce, ca reprezentant al casei imperiale. Dacă studențimea română din Viena se prezenta atât de bine și avea un nume așa de bun, cauza era în mare parte că era condusă din umbră de el”²⁰. Despre un asemenea bal, la care sunt așteptați chiar Principele și Principesa coroanei austro-ungare, vorbește și Elena Mureșianu în scrisoarea din 15 februarie 1885 și pentru care s-a pregătit pe măsură, grație celor 15 florini dăruiti de Sterie Ciurcu: și-a cumpărat „mănuși, ghețe și ghirlanda de flori de mână [...]. Eu nu am voit să primesc dar s-ar fi supărat rău și nici nu primește măcar să-i mulțumesc”²¹. (Fig. 4)

Printre cei amintiți în scrisorile Elenei Mureșianu se numără și: Nicolae Teclu²², familia Luța²³ și familia Sturdza²⁴.

Unul dintre subiectele la care face referire aproape în fiecare scrisoare este cel al banilor. Elena îi cere bani unchiului său, fie pentru plata taxelor școlare²⁵, fie pentru plata cursurilor și a materialelor folosite la studiu dar și pentru achiziționarea unor elemente vestimentare sau de încălțăminte²⁶. De fiecare dată îi mulțumește pentru tot acest sprijin material²⁷ și, mai ales

¹⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/5, nr. inv. 1665.

¹⁷ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 197.

¹⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/5, nr. inv. 1668.

¹⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/3, nr. inv. 1627.

²⁰ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 197.

²¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1594.

²² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/4, nr. inv. 1641.

²³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1599.

²⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/5, nr. inv. 1665.

²⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1597.

²⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/3, nr. inv. 1605.

²⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/2, nr. inv. 1590.

pentru florinii în plus sau pentru cașcavalul²⁸ pe care i-l trimite și pe care-l împarte cu oameni dragi ei, precum pictorul Bucevschi.

Aspirația ei de a deveni „*portraitistă*” și limitele impuse de școala din Viena, care nu permitea femeilor să urmeze cursurile Academiei de Belle-Arte, au determinat-o să-și îndrepte atenția spre alte centre de studiu, precum Paris sau München. Dar alegerea oricăruia dintre cele două orașe implica resurse financiare deosebite, de care, Elena Mureșianu nu dispunea. De aceea, în ultima parte a perioadei sale de studii la Viena, așa cum denotă și scrisorile trimise, Elena Mureșianu inițiază numeroase demersuri în obținerea unui stipendiu, a unui ajutor financiar care să-i permită continuarea studiilor, și, mai ales realizarea visului său de învăța să picteze. În acest sens i se adresează lui Sterie Ciurcu, cel care-i promite că o va ajuta în condițiile în care cunoaște în Țară (România) persoane importante care-i sunt datoare: ministrul Bălăceanu, Kogălniceanu și „*alții care au fost bolnavi la Viena și Steriu i-a îndatorat pe toți*”²⁹. Același ajutor se oferă să i-l dea și doamna Sturdza, o apropiată a doamnei Popovici din Viena care i-a promis că atunci când va reveni la Viena soțul său, Dimitrie Alexandru Sturdza, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Regatul României, îi va prezenta situația ei și chiar o sfătuiește să facă o cerere în care să solicite acordarea unui stipendiu care să-i permită continuarea studiilor de pictură.³⁰

Dezamăgirea și neputința de a-și continua studiile, așa cum visa, și-a exprimat-o foarte clar în scrisoarea din 2 februarie 1886: „*În privința studiului meu am cercetat destul dacă s-ar putea aici, să intru într-o școală de figurale și nu se poate [...] Pentru ca să mă prepar aici la Viena pentru o portretistă ar trebui să iau privat de la un Pictor și asta afară că costă mai mult, tot nu e o școală, de unde aș putea absolvi cu un atestat [...] La caz însă de voi putea avea de la Guvernul Român un stipendiu, atunci numai la Paris pot să-mi ajung scopul dorit să am stipendiu și la anul m-aș duce acolo, și aș lăsa toate păsările care le lucrez la Profesorul Stürm. După cum am auzit la Muzeul nostru nu le permite la Eleve să depună nici examenul de stat prin urmare nu pot avea o Diplomă, decât numai un atestat [...] studiul [...] se bazează mai mult pentru a răspândi arta în industrie de exemplu a putea oferi Fabricanților diferiți, câte un model în desen sau pictură la diferitele obiecte ce le produc după cum sunt vase, farfurie de porțelan, la altul evantaiele și la alte diferite lucruri industriale care trebuie arătate prin artă. Scopul meu însă nu a fost ăsta. Eu doream să mă fac o portretistă căci la aceasta am avut o mai mare aplicare, și așa dacă nu să poate să-mi împlinesc dorința mă voi mulțami și eu atât și îmi voi da silința și după ce voi fini acest studiu, să pătrund prin exercițiul tot mai mult această artă căci după cum văd tot numai prin exercițiu poți să ajungi la completare*”³¹.

Toate eforturile ei de a obține acest stipendiu au fost, însă, în zadar. Astfel, în vara anului 1888 Elena Mureșianu a fost nevoită să-și abandoneze studiile și să revină la Brașov.

Câteva luni mai târziu, în octombrie același an³², s-a căsătorit cu dr. Aurel Mureșianu (1847-1909), fiul academicianului Iacob Mureșianu (1812-1887). „*Neexistând încă după concepția vremii de atunci posibilitățile de astăzi de valorificare a talentelor feminine – femei cu studii academice erau o raritate – iar gustul artistic fiind la publicul nostru de atunci foarte puțin dezvoltat pentru a putea servi ca mijloc de trai celor ce s-au dedicat muzelor, mama mea*

²⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/3, nr. inv. 1605.

²⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/4, nr. inv. 1641.

³⁰ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/5, nr. inv. 1665.

³¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/14, nr. inv. 3983.

³² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 126, nr. inv. 855.

*nu putu să refuze mâna peșitorului cu renume de cărturar învățat și luptător și publicist care a fost tatăl meu, devenind în octombrie 1888 soția lui*³³.

Aurel Mureșianu, doctor al Facultății de Drept din Viena, renunțase și el cu ceva ani în urmă la o carieră juridică pentru a se întoarce la Brașov și a prelua de la tatăl său, Iacob, conducerea ziarului „Gazeta Transilvaniei”, devenind astfel primul ziarist profesionist din Transilvania.

Poate că anii petrecuți împreună nu au fost foarte mulți, doar 21 (din cauza decesului lui dr. Aurel Mureșianu în anul 1909) dar au fost trăiți la intensitate maximă, așa cum denotă și corespondența voluminoasă dintre cei doi soți, păstrată în Arhiva muzeului. Ideea de soție, de reazăm al soțului său, de femeie preocupată de starea bărbatului său de atâtea ori surprinsă clar în paginile scrisorilor, adevărate ferestre spre viața familiei Mureșianu, este întărită și de o fotografie păstrată și astăzi³⁴ și în care Elena Mureșianu este reprezentată la masa de scris, alături de soțul său, bolnav, întins pe pat, așteptând să noteze indicațiile acestuia. Fotografia a fost realizată în atelierul fotografic al lui Julius Knauer din Brașov, cu ocazia numărului jubiliar al ziarului „Gazeta Transilvaniei” din anul 1908³⁵. Cuvântul scris era completat astfel și de imagine, mesajul transmis fiind susținut prin aportul adus de ilustrate.

Universul familial mureșan este conturat de scrisorile pe care Elena Mureșianu i le adresează soțului său, în perioada în care acesta era fie plecat în țară, să strângă abonamentele la ziarul „Gazeta Transilvaniei”, fie în perioada în care a fost închis în urma proceselor de presă, fie în perioada în care se afla la tratament, în Imperiu sau în Țară. Formulele de început și, mai ales, consecvența cu care Elena îi scria denotă existența unei legături puternice între cei doi soți, respect și dragoste: „*După cum vezi dezvolt o deosebită poftă de a corespunda cu tine căci scriu în toată ziua și, mai cu seamă seara după ce am terminat cu toate*”³⁶. Firea deschisă și tonul glumeț se pot regăsi și în scrisori, ca de exemplu: „*Îți mulțumesc de pusi cel cu seamă de morcovi, până aici morcovii s-au evaporat și a rămas numai dulceața. Eu îți voi trimite astăzi pusi muiat în vin roșu și amețit de un dulce farniente [...]*”³⁷ (îi scrie după masa de prânz la care a servit și un pahar de vin roșu). Încrederea a fost un element cheie în căsnicia celor doi soți așa cum putem vedea și în scrisoarea din 15 septembrie 1905: „*Îmi pare bine când îmi scrii că oaspeții se interesează de tine și mai cu seamă damele. Îmi imaginez cum stai lungit pe șezlong ca un pașă și înconjurat de dame, atunci zic și eu că mai uiți de alte necazuri. Așa și trebuie ca să te recreezi căci destul stai tu aici acasă înecat până în gât în ele trăgându-mă și pe mine după tine*”³⁸. Relația frumoasă se poate observa și din formulele de încheiere precum: „*[...] voi să-ți dau un dulce pusi pe mustața ta parfumată [...]*”³⁹ sau „*Te îmbrățișez cu dor și îți doresc ca toate să-ți tihnească bine și să te întorci deplin sănătos acasă. Dulce pusi de la Lenuța*”⁴⁰.

Implicarea dr. Aurel Mureșianu în lupta pentru emancipare națională a românilor din Transilvania (care va duce la arestarea lui) și, apoi, moartea acestuia în 1909 vor determina preluarea activităților din Tipografia Mureșenilor și din redacția „Gazetei Transilvaniei” de către Elena Mureșianu. În același an al căsătoriei, 1888, dr. Aurel Mureșianu punea bazele primei tipografii românești din Cetatea Brașovului, realizând cu succes o mai veche încercare

³³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 565/1, nr. inv. 12327.

³⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Fotografii, clișee, plăci și imagini stereoscopice*, dos. 19, nr. inv. 1496.

³⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/3, nr. inv. 14814.

³⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 583/2, nr. inv. 303.

³⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 583/2, nr. inv. 307.

³⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 583/2, nr. inv. 310.

³⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 583/2, nr. inv. 303.

⁴⁰ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 583/2, nr. inv. 310.

a tatălui său din anul 1862. Mașina de printat a fost adusă de la Viena iar lucrătorii din tipografie erau români, din Șcheii Brașovului. Încă o dovadă, în plus, a susținerii naționalității române din Transilvania venită din partea lui Aurel Mureșianu. Primul ziar al românilor din Transilvania, „Gazeta de Transilvania” / „Gazeta Transilvaniei” era tipărit într-o tipografie românească: Tipografia „A. Mureșianu”. Elena Mureșianu se implică în activitățile zilnice ale soțului său devenind o persoană „care ascultă, gândește și își dă cu părerea la tot ce se întâmplă în jurul său”⁴¹: „[...] Nu știu cum vom birui cu toate. Azi tata a voit să anunțe în jurnal că de la anul nou Gazeta va apărea numai ca broșură o dată pe săptămână fiindcă nu mai întâmpină sprijinul publicului, fiindcă tineretul nu mai e naționalist și fiindcă dușmanul comun o urmărește [...] Declarația însă a făcut-o așa de nepotrivită încât eu nu l-am lăsat s-o publice”⁴². (Fig. 5)

Nu puține au fost problemele cu care se confruntau, aproape zilnic, cele mai multe fiind de ordin financiar dar și al materialelor folosite în tipografie: „Azi am încasat de la poștă 40 florini din care am plătit pe toți restanții cu câte 10 florini pe Traian și pe Pop, 5 lui Spudercă și 5 băiatului din tipografie, restul să i-l dai tu. Niculiță mi-a cerut și el 5 florini pentru timbre așa încât am rămas iar cu nimica”⁴³. Nu era ușor pentru o femeie să lupte într-o lume a bărbaților, și mai ales să lupte cu orgoliile celor care considerau că au ceva de spus în existența ziarului „Gazeta Transilvaniei” sau a Tipografiei „A. Mureșianu”: „M-a întrerupt Fluștureanu cerându-mi parale pentru mărci. Am comunicat la toți tot ce mi-ai spus și sper că toate vor merge în bună ordine așa încât fără nicio grijă poți să stai cât dorești până ce dorul de noi te va găsi acasă”⁴⁴. Problemele devin din ce în ce mai grele și mai dificil de rezolvat, cu precădere după moartea soțului său, când Elena Mureșianu este nevoită să renunțe rând pe rând și la ziarul familiei „Gazeta Transilvaniei” dar și la tipografie.

A scrie constant familiei, a da vești mai bune sau mai puțin bune era pentru membrii familiei Mureșianu, implicit pentru Elena o necesitate izvorâtă din dragostea pentru ei.

Viața de familie, poate, nu a fost mereu una armonioasă dar dragostea, respectul și destoinicia Elenei au învins mereu: „[...] deși cât a ținut ieri drumul în trăsură până la gară, n-ai făcut alta decât m-ai tot certat (dar nu mi-a păsă prea mult) totuși mi-am împlinit și împlinesc toate ce mi le-ai încredințat cu plăcere și exactitate [...]”⁴⁵ sau „Vezi dragul meu, că cu toate că tot mereu îți cânt că m-aș tot duce, să scap de casă, acum cred că e un lucru firesc, căci grijile, vârtejul casei mă obosesc și e foarte natural ba chiar necesar să plec pentru ca să-mi revin nițel. Și nu-mi trebuie niciodată mult, mi-ajung câteva zile pentru că iar cu bucurie să mă gândesc la reîntoarcere și cu plăcere se iau frâiele în mână. Asta-i așa de necesar câte o asemenea excursiune ca somnul după o zi obositoare. Și voi nu sunteți niciodată în pierdere, căci departe de voi iubirea a mea pentru voi, întotdeauna crește și cu dor aștept să vă îmbrățișez iarăși [...]”⁴⁶.

Ca soție, i-a dăruit doi copii: Aurel Horea (Riculeț, 1889-1950) și Elena Aida (Tuca, Ilenuța, 1891-1956), de viitorul cărora s-a interesat tot timpul. Așa cum erau preceptele burgheze ale vremii Elena Mureșianu își desfășoară mare parte a activității într-un spațiu foarte bine delimitat, cel al familiei, în interiorul și imediata apropiere a casei încadrându-se în aceea

⁴¹ Anamaria Macavei, *Imaginea femeii în presa transilvăneană. Studiu de caz „Familia” (1865-1900)*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studentești”, 17-18 (2011-2012), p. 120.

⁴² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/3, nr. inv. 14807.

⁴³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/7, nr. inv. 992.

⁴⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 525/1, nr. inv. 309.

⁴⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/7, nr. inv. 989.

⁴⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/9, nr. inv. 1413.

definiție a femeii secolului XIX: soție și mamă. Ea este sufletul familiei, persoana care echilibrează situațiile cotidiene, cel dintâi dascăl care le modelează copiilor personalitatea și le oferă fundamentul pe care poate clădi un caracter frumos și pe măsura familiei din care proveneau: „*Tatăl meu fiind foarte ocupat cu ziarul său în care nu apărea niciun rând fără știrea și controlul lui, educațiunea noastră a rămas mai mult în sarcina mamei care ne ducea vara nu la băi luxoase, ci în câte-un sat din împrejurimile Brașovului. Era un suflet bun care ne încânta cu poveștile ei bătrânești pline de farmec și care a trezit în mine dragostea pentru limba românească, simțul pentru artă și pentru frumos.*”⁴⁷

Arhiva Muzeului „Casa Mureșenilor” adăpostește numeroase scrisori adresate, în primul rând, lui Aurel A. Mureșianu, pe vremea când acesta era student la Leipzig sau, apoi, ofițer în rezervă în armata austro-ungară în timpul Primului Război Mondial, în care Elena Mureșianu dă dovadă de afecțiune, dar și de autoritate atunci când este cazul.

Nevoia de educație, atât de puternic susținută în paginile Gazetei brașovene sau în discursuri de către familia Mureșianu o îndeamnă pe Elena să-și sfătuiască fiul, aflat la studii: „*să te îndopi cu știință și pe urechi și pe nas și pe gură ca să meargă cât de mult sus la creier ca cu timpul să ai de unde să tot storci*”⁴⁸. Școala reprezintă „*nădejdea noastră și tot viitorul tău*”⁴⁹ de aceea îi amintește, mai tot timpul, să ia în serios cursurile. În altă scrisoare din iulie 1908, cu ocazia zilei de naștere, Elena Mureșianu îi urează fiului său „*[...] să trăiești dragul mamei sănătos și cu minte să ne bucurăm în urma ta și de faptele tale*”⁵⁰. După decesul soțului său, în anul 1909, fiul său, Aurel A. devine principala persoană cu care Elena Mureșianu se sfătuiește în toate problemele familiei, liniștindu-l însă să nu se îngrijească de problemele de acasă; singura lui ocupație să fie școala, „*să te faci odată om căci grozav doresc asta să te văd un stâlp familiar, o bază puternică, să zică toți că înlocuiți pe tatăl tău în toată privința*”⁵¹.

Din perioada Primului Război Mondial (1914-1918) s-au păstrat numeroase scrisori și cărți poștale în care Elena Mureșianu creează o punte de legătură între cele două personaje, mamă și fiu, singura modalitate prin care cei doi aveau vești unul despre celălalt; așa se simțeau și mai apropiați, fapt pentru care Elena Mureșianu îi scria fiului său în fiecare zi, chiar dacă „*n-am voit să las să nu-ți scriu și azi cu toate că n-am nimic să-ți comunic*”⁵². Zbuciumul sufletesc, întrebările chinuitoare despre soarta fiului său, primesc răspuns cu fiecare scrisoare venită din partea sa, din diverse zone ale frontului: „*Sunt mulțumită cel puțin când aud că ești bine. Mai mult nici nu doresc*”⁵³ sau „*n-ai idee ce bucurie ne faci cu scrisorile tale căci ne mai umple de speranță și pe noi la zile mai senine*”⁵⁴.

Teama de a-l și în preajma morții nu anulează rațiunea Elenei Mureșianu care continuă să-și sfătuiască fiul, prin cuvinte blânde dar pline de înțeles, să-l încurajeze să meargă pe un drum firesc, normal pentru un reprezentant al Mureșenilor: „*În loc să fii vesel și binedispus căci acum ai scăpat, scrii așa scrisoare disperată pare că și s-au înecat corăbiile. Uite dragul meu și noi aici avem destule și mai cu seamă eu am berechet și totuși nu disper și pe urmă ale mele sunt de altă natură mai serioasă și lucruri de consistență până ce la tine e supărare mare că nu te respectă destul un caporal. Apoi nu e de râs? Mai bine fă prietenie cu el și tratează-l*

⁴⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 565/1, nr. inv. 12327.

⁴⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/2, nr. inv. 14793.

⁴⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/7, nr. inv. 1725.

⁵⁰ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/2, nr. inv. 14795.

⁵¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/7, nr. inv. 1737.

⁵² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/6, nr. inv. 15007.

⁵³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/4, nr. inv. 14930.

⁵⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/6, nr. inv. 15021.

odată la cantină cu bere și l-ai câștigat pentru tine [...] Tata judeca altfel ca tine [...] Dădea mâna cu toți țărani și le zicea frate și cum îl iubeau toți, pentru asta tot tata a rămas și era iubit mult de popor [...] Poporul atunci îl câștiga pentru tine când îi arăți că te ții egal cu el și că îl iubești. Fă asta și tu cu soldații tăi, spune-le multe și bune și citește-le din istorie și apoi să vezi cum te vor adora, ar fi în stare să sară și în foc pentru tine. Fie ei și străini arată-te binevoitor către toți și ție îți va merge bine și vei avea și mulțumirea sufletească că ai făcut un bine pe lume [...] ce bucuroși și fericiți se vor simți ei când găsesc un domnișor ca tine care cu dragă inimă le spune și îi învață și atunci ei se mângâie că tot mai sunt oameni buni pe lume și cu milă de popor și că nu pierd tocmai vremea ci mai și învață”⁵⁵.

Același ton îl păstrează și atunci când îi menționează problemele financiare cu care se confruntă acasă, sfătuindu-l să cheltuiască mai puțin pentru că situația de acasă nu este foarte bună⁵⁶, să facă un efort și să-și găsească o locuință mai ieftină pentru a face economii⁵⁷. Încearcă să impună unele standarde comportamentale care să nu permită căderea copiilor săi, și mai ales al lui Aurel Horea, într-o „pofță neastâmpărată de lux și modă”⁵⁸: ciorapi de mătase, pălărie de Panama⁵⁹ sau „[...] Gusturile tale din scrisoare sunt cam extravagante cu buton de brilante [...] Dar nu știi tu băiete că cu cât ai mai puține zorzoane pe tine ești mai elegant și aristocrat? [...] Ție nu-ți trebuie găteală de brilante căci Dumnezeu te-a făcut voinic și bine crescut, asta-i cea mai frumoasă podoabă a ta [...]”⁶⁰.

Între anii 1909-1911 Elena Mureșianu conduce administrația ziarului „Gazeta Transilvaniei” confruntându-se cu procese de presă, condamnări și amenzi în bani. Pentru a găsi noi resurse de susținere a ziarului înființează chiar o modestă librărie la parterul casei din Șirul Inului, astăzi Piața Sfatului nr. 25, sediul Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov, la care va renunța ulterior. Toate aceste probleme le descrie fiului său, simțindu-se copleșită și uneori fără salvare.⁶¹

Elena se implică foarte mult în educația celor doi copii ai săi, insuflându-le și pasiunea pentru muzică, dovadă fiind lecțiile de pian și vioară pe care le primea Aurel Horea și Elena Aida. Elena Mureșianu îl roagă pe fiul său să se intereseze la Conservatorul din Leipzig despre existența cursurilor pentru vioară ce-i sunt necesare Elenei Aida pentru continuarea studiilor în condițiile în care profesorul de vioară de la Brașov a plecat.⁶² (Fig. 6)

Între anii 1908-1909, Elena Aida Mureșianu a fost elevă a Conservatorului de muzică din Praga provocându-i mare mulțumire și satisfacție mamei sale.⁶³

Aceeași bucurie o manifestă în scrisori și când vorbește despre invitația la masă, la avocatul Lemeny (apărător în procesul Gazetei din 1907), unde Elena Aida iar a cântat la pian „Sonata” de Haydn iar de când este la Filarmonică, exersează cu atenție la vioară.⁶⁴

Provenind dintr-o familie cu puternice valori naționale, fiind soția unui susținător al drepturilor naționale pentru românii din Transilvania Elena Mureșianu a insuflat copiilor săi dragostea pentru neam. Crescută și educată într-o familie de luptători pentru idealurile

⁵⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/1, nr. inv. 528.

⁵⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/11, nr. inv. 1493 (4 noiembrie 1907).

⁵⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/7, nr. inv. 1725 (noiembrie 1911).

⁵⁸ Anamaria Macavei, *Imaginea femeii în presa transilvăneană. Studiu de caz „Familia” (1865-1900)*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studențești”, 17-18 (2011-2012), p. 112.

⁵⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/2, nr. inv. 14794.

⁶⁰ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/3, nr. inv. 14803.

⁶¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/4, nr. inv. 1727.

⁶² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/2, nr. inv. 14799 (iulie 1908).

⁶³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 584/11, nr. inv. 1467.

⁶⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/2, nr. inv. 14798.

naționale, Elena Mureșianu moștenește de la ai săi acea conștiință și energie care au caracterizat-o în tot cursul vieții. De ea depindea dacă și copiii aveau să ducă mai departe sentimentul național atât de promovat și susținut în familie. Într-o scrisoare adresată lui Aurel Horea, Elena îi vorbește despre atitudinea Ilenuței față de un nou proces ce este intentat ziarului brașovean. Ea își afirmă dorința de a pleda ca autoarea unui articol ce a nemulțumit autoritățile maghiare: „*Ilenuța fată bună și curajoasă a zis către tată său s-o lase pe ea să ia asupra ei căci articolul este o simplă traducere din «Courriere europenne» și ea știe franțuzește. Acum dacă Spudercă n-ar fi vrut să ia asupra-și atunci în tot cazul aș fi stăruit și eu ca Ilenuța să fie dată ca autoarea traducerii*”⁶⁵.

Copleșitoare sunt menționările referitoare la problemele de sănătate ale Ilenuței, față de care Elena Mureșianu dă dovadă de o mare sensibilitate și receptivitate sufletească: „[...] *ce să fac eu și unde să mă pot duce să însănătoșez pe Ilenuța. O zi se mai scoală și mai ieșim și pe stradă puțin și seara când venim acasă așa e de tristă pare că a pierdut toate comorile lumii și se așază o durere mare pe piept care o face să vadă toate rău și începe să plângă a doua zi nu se scoală din pat și stă câte trei zile tot culcată cu forța îi dau de mâncare căci nu vrea să mănânce sunt momente unde e altfel iritată încât aruncă pernele și plapuma și să tăvălește pe jos [...] Nu știu ce să mă fac că sunt tare înspăimântată [...] Mi-e rușine de lume să nu audă că e așa nervoasă și ascund cât pot [...] Văd însă acum că nu-i face nimic plăcere, nu mai voiește să primească tinerii nici să petreacă cu ei. Dragul meu e tare insuportabilă și trebuie să fac ceva să nu fie prea târziu. Răspunde-mi îndată ce să mă fac și informează-te nu cumva afli vreo localitate ieftină într-o climă mai caldă unde e și mare?*”⁶⁶.

Bună organizatoare, Elena Mureșianu se ocupă și de administrarea proprietăților familiei sale, mai cu seamă după moartea unchiului său, Nenea Ghiță: „[...] *te rog pe tine să faci o cerere la Tribunal unde să arăți că suntem Moștenitorii fratelui nostru [...] ca să ne citeze și cu citația aceasta mergem la Consulatul austro-ungar să ne dea voie să venim la Brașov să fim și noi cel puțin la primul parastas*”⁶⁷, îi comunica mătușa sa, Leontina Ceaușescu sau „[...] *să închiriezi Odăile unde a șezut bietu Nenea [...] te rugăm iarăși să cauți [...] un chirieș bun cu prețul cum știi tu că tu ești fată bună și deșteaptă [...]*”⁶⁸.

Dincolo de cadrul familial, Elena Mureșianu s-a afirmat și în spațiul public. Solidaritatea umană și sentimentul național au făcut din Elena Mureșianu un militant pentru drepturile românilor din Transilvania. Astfel, din inițiativa sa, la 27 aprilie 1894, s-a constituit un Comitet Național al Femeilor Române, care avea drept scop organizarea unor acțiuni de sprijinire a celor implicați în procesul Memorandului.⁶⁹ Și tot ei i se datorează inițiativa realizării medaliei comemorative „Totul pentru națiune”, veniturile obținute din vânzarea acesteia fiind folosite în scopuri naționale.⁷⁰

A avut și talent literar: la 1884 ea a făcut parte din „Societatea literară a domnișoarelor române din Brașov”, a publicat foiletoane în „Gazeta Transilvaniei” și a tradus și „localizat” mai multe piese de teatru care s-au jucat mai ales de către asociațiile de diletanți români din Ardeal.⁷¹

⁶⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 561/3, nr. inv. 14807.

⁶⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/8, nr. inv. 1762.

⁶⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/20, nr. inv. 4158.

⁶⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/20, nr. inv. 4159.

⁶⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. F.D.6, nr. inv. 1419.

⁷⁰ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. F.D.6, nr. inv. 1422.

⁷¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 565/1, nr. inv. 12327.

Recenziile artistice publicate în paginile ziarului „Gazeta Transilvaniei” au recomandat-o pe Elena Mureșianu să devină o voce ascultată în acest domeniu, fapt pentru care Valentin Drăganu, redactor la ziarul „Orientul Român” îi solicită sprijinul: *„Apreciind înalte calități, de care ați dat dovadă ca recensentă artistică în Gazeta Transilvaniei – din încredințarea comitetului de redacție Vă adresez respectuoasa rugare să binevoiți a ne da contribuțiile Dv. de recenzii artistice și pentru «Orientul Român» încât se poate de urgență. Mai ales ținem să cunoască publicul din condeiul Dv. abil dezvoltarea ulterioară a artei române de la Grigorescu încoace până la Tinerimea artistică, eventual și din epoca de față. Ne permitem a observa, că la Orientul Român din principiu orice articol se remunerează în raport cu mijloacele noastre”*⁷².

Talentul ei de desenator și mai ales, plăcerea de a participa la astfel de activități artistice o reclamă să se ocupe de realizarea invitațiilor la balul „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov. Astfel, în ianuarie 1912 cu ocazia unui asemenea bal, la rugămintea președintei Maria Baiulescu, Elena Mureșianu creează design-ul acestor invitații, *„un ciobănaș într-un colț al invitației”*⁷³ sau *„Acum sunt puțin ocupată cu congresul damelor căci am schițat eu cum să se decoreze sala festivă și tot eu am făcut insigne. Este un lanț din șiret alb peste el o plachetă de metal alb iar jos atârână torturi de mătase [...] cu un sigiliu roșu. Este ideea originală a mea și a plăcut la toți”*⁷⁴.

Referitor la un alt aspect al activității sale culturale este de amintit corespondența, intensă, pe care Elena Mureșianu a purtat-o cu Amos Frâncu, în problema înființării unei „Societăți pentru încurajarea artelor frumoase” care să reunească artiști români din întreaga Transilvanie. Din păcate, această inițiativă nu s-a finalizat cu succes.

Spiritul ei combativ, dornic de a ajuta oamenii, a determinat-o să devină membră a numeroase societăți ale timpului, precum: „Societatea pentru înfrumusețare din Săliște”, Clubul sportiv „Colțea”, „Liga tinerimii pentru dezrobirea românului”, „Graiul Românesc”⁷⁵ și altele; a fost de asemenea președinta societății „Profilaxia tuberculozelor” din Brașov.

Despre activitatea sa plastică nu avem foarte multe mărturii. Cunoaștem, de exemplu, câteva scrisori din perioada studiilor la Viena în care oferă informații despre etapele realizării unei picturi, care și astăzi se păstrează în patrimoniul Muzeului de Artă din Brașov, „Arme bosniace”: *„[...] încep un nou tablou, pe care trebuie să-l aranjez după motive bosniace, adică mai mult orientale, mi-a trebuit arme d.e. pușcă, pistoale, iatagane [...]”*⁷⁶. Toate aceste obiecte i-au fost aduse de medicul Sterie Ciurcu de la câțiva cunoscuți de-ai lui, ofițeri ce au fost în Bosnia și care i-au oferit și *„[...] un brâu și niște tinichele de argint în care țin bosniacii praful, toate aceste obiecte sunt foarte frumoase și de valoare deoarece tot e lucrat în argint. Profesorul a fost surprins de ele [...]”*⁷⁷. (Fig. 7)

Multe dintre primele sale creații artistice, realizate după revenirea la Brașov, aparțin unor genuri ce nu prezentau vreun pericol pentru autorități care se foloseau, des, de cenzură pentru a împiedica unele manifestări culturale ce ar fi putut întreține tumultul revoluționar. Astfel, Elena Mureșianu se oprește la a reda aspecte de natură statică, peisaj, portrete ale membrilor familiei și compoziție bisericească. (Fig. 8)

⁷² Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/18, nr. inv. 4126.

⁷³ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/7, nr. inv. 1739.

⁷⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/8, nr. inv. 1758.

⁷⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 126, nr. inv. 15693.

⁷⁶ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/6, nr. inv. 1704.

⁷⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 591/6, nr. inv. 1705.

Asemenea înaintașului său, Mișu Popp, Elena Mureșianu nu s-a putut abține în a reda portretele unor personalități ale Transilvaniei, adevărate simboluri ale luptei naționale a românilor din această provincie. Astfel, în anul 1917, realizează o galerie de portrete ce vor fi expuse în sala istorică a Băncii „Economul” din Cluj: *„Pentru cei care poartă interes față de această mare româncă și artistă, notăm că majoritatea portretelor din sala istorică a Băncii Economul sunt opera Domniei Sale și merită toată atențiunea publicului clujean, doritor de orice manifestație artistică națională”*⁷⁸.

Interesul acordat realizării de portrete, una din caracteristicile activității sale artistice, se datorează propriei dorințe dar și influenței pictorului bucovinean Epaminonda Bucevschi, cunoscut în special ca portretist. De asemenea, prin realizarea portretelor unor reprezentanți de seamă ai mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania, Elena Mureșianu a transmis, asemenea soțului său dr. Aurel Mureșianu, un mesaj politic evident, de susținere și continuare a luptei pentru emancipare națională.

În ceea ce privește activitatea sa expozițională nu ne este cunoscută decât participarea la Expoziția Cooperatorilor din România, organizată la București, la 25 februarie 1897 și la care Elena Mureșianu a primit medalia de argint din partea juriului.⁷⁹

În anul intrării României în război, 1916, Elena Mureșianu se afla la Brașov, unde avea de păstrat comoara arhivei rămasă de la soțul ei, în care se găseau documente prețioase despre luptele politice naționale din ultimele decenii. Crezând cu putere în dreptatea acțiunilor armatei române în Primul Război Mondial și în campania din Ungaria, din anul 1919, Elena Mureșianu s-a pus în slujba Crucii Roșii Române fiind decorată cu Crucea „Regina Maria” pentru îngrijirea militarilor români răniți în războiul pentru recucerirea Transilvaniei.⁸⁰ La 1919, trăind bucuria Unirii, nu mai avea decât un singur regret, acela că soțul ei nu mai trăia pentru a vedea izbânda românilor.

La 12 octombrie 1924, după o boală de ficat, care nu a putut fi vindecată nici prin cele două operații făcute la Cluj, Elena Mureșianu părăsea această lume. Iată cum încheia ziarul „Înfrățirea” necrologul dedicat acestei distinse fiice a Brașovului, sintetizând într-o singură frază dar atât de frumos exprimată și atât de elocventă pentru întreaga viață a Elenei Mureșianu: *„Fiecare fir de țărână ce se dă la o parte ca să primească noi moaște scumpe românismului întreg este altoit cu sângele marilor Mureșeni, pe care ea i-a cinstit atâta pentru lupta lor și pentru jertfa pe altarul neamului”*⁸¹.

Bibliografie:

1. Arhiva Mureșenilor, Fond *Fotografii, clișee, plăci și imagini stereoscopice*.
2. Ibidem, Fond *Mureșeni*.
3. Anamaria Macavei, *Imaginea femeii în presa transilvăneană. Studiu de caz „Familia” (1865-1900)*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studentești”, 2011-2012.
4. Sextil Pușcariu, *Spîta unui neam din Ardeal*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.

Articolul „Elena Mureșianu (1862-1924). Omul și artistul” a fost publicat în Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca, LX Series Historica 2021, Supliment, pp. 283-301 și este reprodus cu permisiunea autorului.

⁷⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 503, nr. inv. 7346.

⁷⁹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 519, nr. inv. 17713.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 503, nr. inv. 7346.

